

Hønehauk i Buskerud

Avgang av reir og skogbrukets rolle

Resultater fra kartlegging 2000-2007

Thor Erik Jelstad

Februar 2008

Innledning

De siste årene har det vært betydelig fokus på skogbrukets innvirkning på hønehaukens livsvilkår. Mye av oppmerksomheten har vært knyttet til bevaring av hekkebiotoper. I likhet med flere andre rovfugler er hønehauken knyttet til tradisjonelle hekkeområder. Og de forpliktelser skogbruket er pålagt er knyttet til selve reiområdet. Skogloven og Levende Skog standarden inneholder i liten grad bestemmelser som sikrer gode bestander av hønehaukens byttedyr.

Denne artikkelen tar opp årsaker til avgang av reir, både naturlige og menneskeskapte. I tillegg er det en gjennomgang av de tilfeller hvor hekkebiotopen er ødelagt som følge av hogstingrep.

Datagrunnlag

Fordeling av revir og reir

Med revir menes det leveområde et hønehaukpar benytter i hekketida. Innenfor et revir har paret gjerne flere reir å velge i mellom.

Kommune	Revir	Reir
Ringerike	12	17
Flå	2	3
Sigdal	10	16
Krødsherad	3	11
Modum	13	23
Øvre Eiker	7	14
Flesberg	9	14
Nore og Uvdal	1	2
Sum	57	100

Tabell 1. Revir og reirplasser fordelt på kommuner.

Materialet som ligger til grunn her, omfatter 100 reir fordelt på 57 revir, se tabell 1. Studieområdet omfatter deler av midt fylket, Flesberg nord for Lampeland, Ringerike vest for Tyrifjorden og enkelte andre spredte lokaliteter.

Feltarbeidet er utført i perioden 2000–2007. En del av reirplassene var kjent fra tidligere. Datagrunnlaget omfatter dermed reir som var kjent pr. 1.1.2000 og reir som er funnet i perioden 2000–2007. Det er medregnet reir som er gått ut i perioden, men ikke reir som var gått ut før år 1.1.2000.

Bestandsstatus og utvikling

Hønehaukbestanden i Buskerud ble i 2003 estimert til 150 par (Steen 2004). Dette bestandsestimatet var basert på et flerårig kartleggingsprosjekt, i hovedsak i midtre og søndre deler av fylket. Pr. 2003 omfattet det 75 kjente lokaliteter. Materialet som er presentert i denne artikkelen utgjorde en vesentlig del av materialet i dette kartleggingsprosjektet.

Bergo (1992) anslo hekkebestanden til 100 (minimum) – 200 (sannsynlig) par. Med et så usikkert bestandsestimat, er det ikke mulig å si noe sikkert om hvordan utviklingen har vært i perioden 1992–2003. Det forsterkes av at Bergos estimat trolig bygger på et vesentlig spinklere datagrunnlag enn estimatet fra 2003.

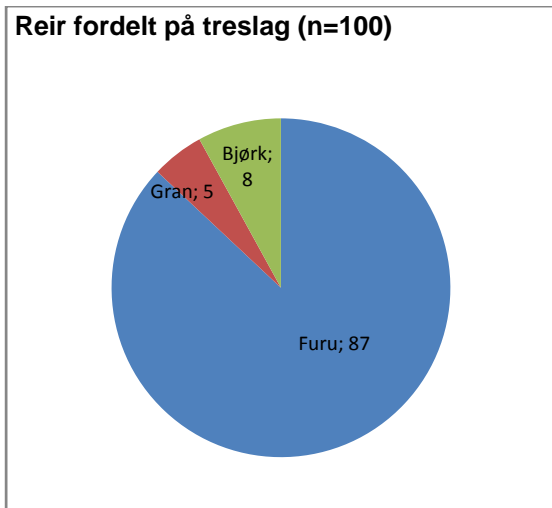
I studieområdet er det største antall kjente inntakte reir i et revir 7. Gjennomsnittet for hele materialet er i underkant av 2.

Reir fordelt på treslag

Figur 1 viser reirenes fordeling på treslag. Furu dominerer som reirtre. Det må imidlertid tilføyes at det er mye vanskeligere å finne reir i gran enn i furu, og det er grunn til å tro at reir i gran er vanligere enn det som framkommer i dette materialet.

Et reir ligger typisk plassert i ca 2/3 trehøyde, anlagt på kraftige greiner inntil stammen. Det finnes dog mange avvik fra dette; reir plassert nær toppen av treet eller ned mot halve trehøyden. Noen reir er anlagt på heksekostlignende utvekster langt ute på greinene

Innenfor kartleggingsområdet er den typiske hekkebiotop for hønehauk gammel barblendingsskog, gjerne på middels eller høyere bonitet. Det forekommer imidlertid mange eksempler på reirplassering i yngre produksjonsskog, eldre hogstklasse 3 og yngre hogstklasse 4, også i områder hvor det tilsynelatende er god tilgang på hekkeplasser i gammel skog.

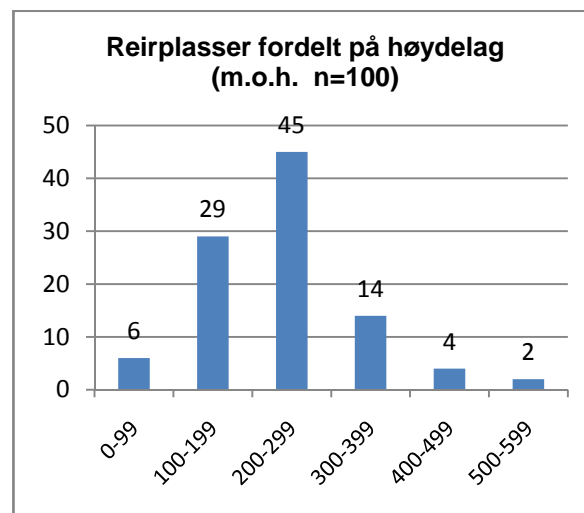

Figur 1

Reirplasser fordelt på høydelag

Figur 2 viser fordeling av reirplasser på høydelag. Det er verdt å merke seg at 80 % av reirene ligger under 300 m.o.h. Det har sannsynligvis å gjøre med at hønehauken har preferanse for områder med storvokst skog på midlere til høyere bonitet og at den stiller

nokså store krav til viltmengden (Hagen 1952). I dalområder ligger reirene typisk plassert i bunnen av dalen eller nederst i liene, selv om unntak naturligvis finnes.

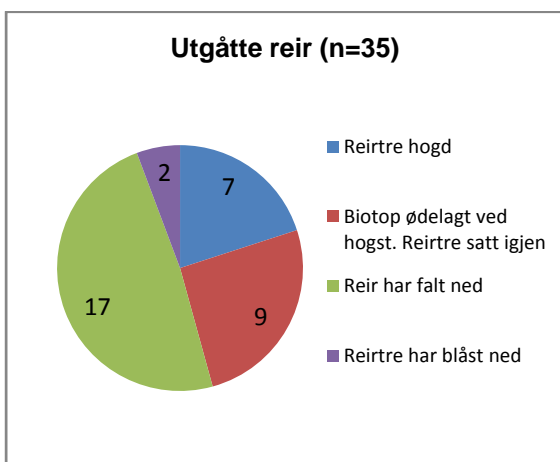

Figur 2

Resultater

Avgang av reir

Figur 3 viser reir som har gått ut i perioden 2000–2007, fordelt på årsak. I 19 tilfeller er det naturlige årsaker til at reiret har gått ut, mens de øvrige 16 skyldes hogstinggrep. Et reir regnes som utgått når reirtreet er hogd eller når hogst nær reirtreet er utført på en måte som gjør at reirbiotopen må regnes som ødelagt.

Figur 3

Det siste tilfellet er basert på en skjønnsmessig vurdering ut i fra erfaringer, da enkelte reir blir brukt også etter at de har blitt eksponert som

følge av hogst. Det gjelder typisk reirtrær som blir stående i eller nær flatekanter (bilde 1).

I det foreliggende materiale er det ingen eksempler på at hønehauken har bygd nytt reir i eller like inntil hogstflater. Når den i noen tilfeller fortsetter å bruke reir som etter hogst har blitt stående like inntil flatekanter, er det trolig et uttrykk for at den har preferanse for reir som allerede finnes. Noe av det samme ser vi, når den bygger opp igjen reir som i mange år har vært ubrukt, og hvor det bare er små rester igjen av reiret.

Vi kan slå fast at det er en betydelig naturlig avgang av reirplasser, og at i dette materialet er det en vanligere årsak enn hogstinggrep.

Mange reir faller ned. Årsaken synes å være reir fundert på svake greiner i kombinasjon med vind eller snø- og isbelastning. Bortsett fra hogst, er det ikke påvist noen tilfeller hvor reiret bevisst er fjernet. Det kan allikevel ikke utelukkes at det har skjedd, men antas å spille en liten rolle.

Bilde 1. *Reir i bjørk i kanten på hogstflate. Brukt i 2006 og 2007. Sigdal.*

Skogbrukets betydning

Norges Skogeierforbund innførte i 2003 retningslinjer for hogstføring i områder hvor det hekker hønsehauk. Retningslinjene var å betrakte som et tillegg til Levende Skog standarden og inngikk i skogeiersamvirkets miljøsertifisering. Essensen i retningslinjene var disse:

- Hogst skal ikke skje nærmere enn 200 meter fra hekkeplasser i perioden 1. mars – 15. juli.
- En sone på 50 meter rundt reirtreet skal være urørt.
- Unngå at reirbiotopen blir en "øy" med hogstflater på alle kanter

Ved revisjon av den norske rødliste i 2006 var det en viss usikkerhet knyttet til hvilken status hønsehauken ville få. Den opprettholdt imidlertid statusen som **Sårbar** (VU). Viken Skog har derfor opprettholdt retningslinjene for forvaltning av arten og har presisert at hekkeplassene er å betrakte som nøkkelbiotoper (Viken Skog 2007).

I vedlegg 1 er historikken til de 16 utgatte reirene (figur 3) nærmere beskrevet. Som det framgår har hogstinngrepene skjedd også der hvor skogeier eller driftsleder på forhånd var gjort kjent med reirenes beliggenhet. *Når det først hogges i et område med hønsehaukreir, er det vanskelig å påvise noen effekt av at skogbruket hadde mottatt informasjon om reirets beliggenhet.* På den annen side har nok denne informasjonen medført at noen skogeiere har avstått fra å hogge i reirområder. Et av tilfellene (Sigdal, nr 5 i vedlegg 1) er av spesiell interesse. Her var det ikke gitt

informasjon til skogeier, Viken eller kommunen. Under reirkontroll sommeren 2007 ble det konstantert at hele bestandet, inkludert reirtreet (bjørk) var hogd. Viken bekreftet seinere at hogsten hadde skjedd på høsten året før. Saken ble ansett som egnet for å prøve hvor langt skogeiers ansvar går etter skogloven og viltloven for selv å avdekke slike verdier før hogst. Den ble derfor rapportert til Økokrim. Økokrim vurderte det imidlertid slik at det ikke var mulig å nå fram i denne saken. Etter deres oppfatning er det bare mulig å vinne fram i slike saker dersom det gjelder hogst av et tre med et bebodd reir i hekketida. Det vil bare ytterst sjelden være mulig å påvise slike tilfeller. Slik lovverket er nå, er det derfor i praksis umulig å straffeforfølge skogeiere som ikke tar hensyn.

Bilde 2. *Reirplassen lå ca 25 meter fra flatekanten i høyre kant av bildet. Etter hogsten i venstre del av bildet ble reirplassen forlatt. Modum*

Vikens miljøsertifisering forutsetter at det som ledd i hogstplanleggingen skal utarbeides en miljørapport (Viken 2007b). Rapporten forutsetter at bestandet gjennomgås før hogst for å avdekke ulike miljøverdier, herunder hønsehaukreir. I dialogen med Viken om det nevnte tilfellet i Sigdal, kom det imidlertid fram at bestand som skal hogges bare undersøkes på en overflatisk måte. Ofte går man bare rundt yttergrensene for bestandet. I tillegg har Viken ved gjentatte anledninger uttrykt at de ikke anser at skogeier har noe ansvar utover å gjøre seg kjent med det som allerede er registrert på kommunale viltkart.

Sammenholder vi dette med de begrensninger som ligger i lovverket, blir konklusjonen at hønsehauken på tross av sin status som sårbar, har en meget begrenset beskyttelse.

Bilde 3. Hogstflate hvor det er tatt en del flerbrukshensyn, men det var til liten hjelp for hønsehauken. Modum.

Diskusjon - forvaltningstiltak

Både skoglovens miljøforskrift og Levende Skog med presiseringer inneholder bestemmelser for å beskytte hønsehaukens hekkebiotoper. Det er usikkert hvor stor betydning dette tiltaket har. Gundersen m.fl. (2004) hevder for eksempel at det ikke er dokumentert at hogst av reirtrær påvirker bestanden negativt og at dagens forvaltningsråd ikke er etterprøvd vitenskapelig. De påpeker derimot at undersøkelser i Fennoskandia indikerer at byttedyrtilgangen er den viktigste bestandsregulerende faktoren. Området hvor materialet i denne rapporten er samlet inn, er preget av barblandingsskog og gårdsskoger. Og ser en på skogbildet her, synes det naturlig å konkludere med at tilgangen på reirplasser nok ikke er den viktigste bestandsregulerende faktoren.

Både innenfor studieområdet og i fylket har andelen furu i avvirkingen økt i perioden 2000–2006. Videre har det sannsynligvis vært en markert økning i bruk av hogstmaskiner. Det siste medfører større hogstflater og større tidspress. Disse forholdene antas å virke negativt inn på hønsehauk og andre gammelskogarter.

Gundersen & Rolstad (2000) påpeker at det er en langtids nedadgående trend for mange av småviltartene. Deres studie indikerer at fragmentering av skoglandskapet medfører økt predasjonstrykk, særlig fra rev. Dersom vi legger disse forutsetningene til grunn, burde hovedfokuset dreies fra beskyttelse av reirbiotoper over mot skogbruksmessige tiltak

som sikrer økt bestander av hønsehaukens byttedyr. Det gjelder spesielt arter som har betydning i vinterhalvåret, som skogsfugl og ekorn. Det er imidlertid få virkemidler i skogloven og Levende Skog for å sikre en slik utvikling. Riktignok inneholder Levende Skog standarden krav om økt bruk av lukkede hogster i grandominert skog, men det blir i meget liten grad benyttet.

Oppsummert er derfor beskyttelse av reirbiotoper fortsatt det eneste forvaltningstiltaket det i praksis er mulig å få til. For sikre at dette skjer på en mer effektiv måte enn i dag, er følgende momenter av betydning:

- Skogeier og driftsleder må ha et selvstendig, objektivt ansvar for å påvise reir i områder som skal hogges. Det er ikke nok å vise til at reiret ikke var inntegnet på viltkartet.
- Miljøkartlegging av områder som skal hogges, må skje på en grundigere måte enn i dag. Denne kartleggingen bør skje i barmarksesongen.
- Skogbruket bør i større grad enn i dag, søke bistand fra det frivillige ornitologiske miljøet. Det gjelder både planlegging av hogst i reirområder og undersøkelse av områder hvor det er mistanke om hekking.

Som påpekt ovenfor, er det vanskelig å bruke skogloven for å framtvinge reaksjoner mot skogeiere som ikke tar hensyn. I tillegg er en del skogbrukssjefer, særlig i kommuner hvor skogbruksnæringen står sterkt, lite innstilt på å imøtekomme krav fra naturvernensiden. Skogeierforeningene opptre mer profesjonelt, og har fokus på forhold som kan gi negativt miljøomdømme. En oppnår derfor ofte mer ved å ta opp slike saker direkte med dem.

Artikkelforfatter

Thor Erik Jelstad
Søyaveien, 3340 Åmot
te-jelst(a)online.no

Vedlegg 1. Hekkebiotoper som er ødelagt som følge av hogstinggrep i perioden 2000–2007.

Biotoper hvor reirtreet er hogd ut

Nr	Kommune	År	Hogst utført av	Kommentar
1	Flesberg	2001	Ukjent	Bestand med reirtre (gran) ble snauhogd. Skogeier visste det hekket hønehawk i området, men kjente ikke til denne reirplassen. Det ble ikke tatt kontakt med ornitologer før hogst. Saken ble tatt opp med Viken og Fylkesmannen i Buskerud, Miljøvernavdelingen.
2	Flesberg	2004	Viken	Bestand med reirtre (furu) snauhogd. Viken og kommunen hadde mottatt GPS-koordinater for reirtre før hogst, og reirplassen var kartfestet. Det ble ikke tatt kontakt med ornitologer før hogst. Saken ble tatt opp med Viken og rapportert til Det Norske Veritas.
3	Modum	2004	Nortømmer	Bestand med reirtre (furu) ble hogd, se bilde 3. Informasjon om hekkeplassen var gitt til skogeierforeningen og Fylkesmannen, men driftsleder og skogeier hadde ikke mottatt denne. Uforbeholden beklagelse fra Nortømmer og skogeier. Område med mer enn 50 års kontinuitet som hekkebiotop. Saken ble rapportert til Nemko Certification.
4	Ringerike	2003	Viken	Bestand med reirtre (furu) ble snauhogd. Skogbruksleder og entreprenør visste det hekket hønehawk i området, men fant ikke reiret. Unøyaktige kartkoordinater. Det ble ikke tatt kontakt med ornitologer før hogst. Saken ble tatt opp med Viken og rapportert til Veritas.
5	Sigdal	2006	Skogeier	Bestand med reirtre (bjørk) ble snauhogd. Reiret lå meget lett synlig. Det var ikke gitt informasjon om hekkeplassen til Viken eller kommunen. Saken ble tatt opp med Viken og meldt til Økokrim (nærmere omtalt i artikkelen).
6	Øvre Eiker	2001	Ukjent	Bestand med reirtre (furu) ble snauhogd. Det var ikke gitt informasjon om hekkeplassen til Viken eller kommunen. Nærmere omstendigheter om hogsten er ikke kjent. Saken ble tatt opp med Viken.
7	Øvre Eiker	2001	Skogeier(?)	Snauhogst helt inn til reirtre, som medførte at reirplassen ble forlatt. Seinere ble også reirtre hogd. Skogeier kjente nøyaktig plassering av reirplass.

Biotoper som er ødelagt ved hogst, hvor reirtreet står igjen

Nr	Kommune	År	Hogst utført av	Kommentar
8	Modum	2000	Ukjent	Reirtre (bjørk) ble stående igjen på hogstflate. Hekkeplassen har ikke vært i bruk etter hogst, og antas oppgitt. De nærmere omstendigheter rundt hogsten er ikke kjent, herunder om lokaliteten var kjent for de som utførte hogsten.
9	Modum	2005	Skogeier	Hogst innenfor 50 m sone (se bilde 2). I tillegg ble det hogd i hekketida (etter 1. mars). Skogeier hadde mottatt kart med informasjon om hekketida, men brydde seg ikke om å undersøke hvor reiret lå. Det ble ikke kontakt med ornitologer før hogst. Saken ble tatt opp med Viken, Veritas og Norske Skog.
10	Modum	2006	Skogeier	Reirtre (furu) ble stående igjen i en treklynge på hogstflate. Hekkeplassen har ikke vært i bruk etter hogst, og antas oppgitt. Samme skogeier som i saken ovenfor. Skogeier ble telefonisk informert om hvor reirtreet lå. Saken ble tatt opp med Viken og rapportert til Veritas. Viken besluttet at framtidige leveranser av tømmer forutsatte at planlagt hogstområde ble undersøkt av ornitolog.
11	Modum	2003	Viken	Det ble hogd innenfor 50 m avstand fra reirtre (furu) og for øvrig i strid med Levende Skog standarden. Befaring med skogbruksleder før hogst, hvor hogstføring ble bestemt. Hogstinstruksjer ikke fulgt av entreprenør. Saken ble tatt opp med Viken, Veritas og Norske Skog. Viken nektet å ta i mot tømmer fra hogsten. Reiret sto tomt i 2004, men ble brukt i 2005 og 2006. Ikke brukt i 2007 og reirplassen anses nå som utgått.
12	Modum	2002	Viken	Reirtreet (furu) ble stående igjen i flatekant etter hogst. Reirplassen var ikke kjent av Viken eller skogeier før hogst. Saken ble tatt opp med Viken. Reiret sto tomt 2002, men ble benyttet i 2003. Deretter har det stått tomt. Reirplassen er nå utgått.
13	Krødsherad	2004	Skogeier	Det ble hogd innenfor 50 m avstand fra reirtre (furu) + hogst i hekketida. Viken hadde mottatt GPS-kordinater for reirtre før hogst. Det ble ikke tatt kontakt med ornitologer før hogst. Saken ble tatt opp med Viken. Det ble gjennomført befaring med Viken og skogeier. Reiret har ikke vært i bruk etter hogsten.
14	Ringerike	2003	Viken	To reirplasser, begge i furu. I den ene som ligger i hogstklasse III-IV, er det tynnet altfor nære reirplassen, som var kjent av skogbruksleder. Ved den andre er det utført snauhogst alt for nære reirplassen. Uklart om skogbruksleder kjente denne, men han var kjent med at det hekket hønsehauk i området. Det ble ikke tatt kontakt med ornitologer før hogst. Saken ble tatt opp med Viken. Det ene reiret har seinere blitt brukt av musvåk. Det har ikke hekket hønsehauk i noen av reirene etter hogsten.

Biotoper som er ødelagt ved hogst, hvor reirtreet står igjen

Nr	Kommune	År	Hogst utført av	Kommentar
15	Sigdal	2005	Skogeier(?)	Det ble hogd innenfor 50 m avstand fra reirtre (furu). Skogeier hadde mottatt kart med anvisning av reirplass. Det ble ikke tatt kontakt med ornitologer før hogst. Saken ble tatt opp med Viken og Veritas. Reiret har ikke vært i bruk etter hogsten.
16	Sigdal	2004	Skogeier	Det ble hogd innenfor 50 m avstand fra reirtre (furu). Skogeier visste det hekket hønsehauk i området, men kjente ikke reirplassens nøyaktige beliggenhet. Viken/skogbruksleder hadde mottatt koordinater før hogst. Det ble ikke tatt kontakt med ornitologer før hogst. Saken ble tatt opp med Viken. Reiret har ikke vært i bruk etter hogsten.

Litteratur

Bergo, G. 1992. *Bestandsstørrelse, reirhabitat og reproduksjonsbiologi hjå hønsehauk*. Rapport nr 5/92. Fylkesmannen i Hordaland, Miljøvernavdelingen.

Grønlien, H. (red.): *Hønsehauken i Norge. Bestandens status og utvikling de siste 150 år*. NOF Rapportserie 5-2004.

Gundersen, V., Rolstad, J. 2000. *Rev Vulpes vulpes og mår Martes martes i boreal skog: Har habitatfragmenteringen medført økt predasjonstrykk?* – Fauna 53 (4):186-198.

Gundersen, V., Rolstad, J. & Wegge, P. 2004. *Hønsehauk og skogbruk - en gjennomgang av bestandsutvikling, økologi og trusler*. - INA fagrapport 2. 35 pp.

Hagen, Y. 1952. *Rovfuglene og viltpleien*. Gyldendal, Oslo, 622 pp

Steen, O.F. 2004. *Hønsehauken i Buskerud – tetthet, bestand og hekkesuksess*. Vår Fuglefauna 27:18-24.

Viken Skog 2007. *Reirbiotoper for hønsehauk, retningslinjer for forvaltning i samsvar med Levende Skog*. 19.12.2007.
<http://www.viken.skog.no/publikasjoner.asp>

Viken Skog 2007b. *Miljørapport hogst*. 10.8.2007.
<http://www.viken.skog.no/publikasjoner.asp>